

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ЦИКЛІЧНИХ КОЛИВАНЬ

У статті розглянуто методики оцінки економічного потенціалу підприємства, їх позитивні та негативні сторони, що відповідним чином впливають на якість кінцевого результату. Запропоновано застосування синергетичного підходу до оцінювання економічного потенціалу з врахуванням клімату стадій життєвого циклу підприємства. Розроблено алгоритм синергетичного підходу до оцінювання потенціалу промислового підприємства в умовах циклічних коливань. За допомогою матриці визначено стадію життєвого циклу економічного потенціалу підприємства.

In the article the methodologies of estimation of economic potential of enterprise, their positive and negative parties that properly influence on quality of end-point are considered. Application of the synergistical going is offered for the evaluation of economic potential taking into account the climate of the stages of life cycle of enterprise. The worked out algorithm of the synergistical going is near the evaluation of potential of industrial enterprise in the conditions of cyclic vibrations. The stage of life cycle of economic potential is determined by means of the matrix

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як показує практика, всім господарським процесам на мікро- та макrorівнях притаманний циклічний характер, що є передумовою змін у функціонуванні економічних систем та процесів.

Оточуюче середовище є досить мінливим, динамічним та нестабільним, що змушує всіх без винятку учасників економічної діяльності максимально швидко адаптуватись у нових умовах господарювання, проявляти гнучкість та пристосовуваність, необхідні для стабільного росту [1].

Представляючи собою інтегровану сукупність ресурсів та можливостей підприємства, потенціал стає своєрідною основою для вирішення поставлених завдань, запорукою ефективної та результативної діяльності компанії на всіх стадіях життєвого циклу [2, с.151].

Відповідно особливої актуальності набувають питання адекватного та якісного оцінювання потенціалу підприємства в умовах «хвилеподібного» економічного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженням процесу оцінювання економічного потенціалу підприємства займалися чимало вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: О. Ареф'єва, О. Ільчук, Г. Клейнер, Л. Квятковська, Н. Краснокутська, Є. Лапін, О. Маслак, О. Федонін та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, на сьогоднішній день єдиної методики оцінювання економічного потенціалу в науковій літературі немає; думки науковців дещо розходяться стосовно практичної цінності та адекватності різних методів. Особливо мало уваги приділено особливостям оцінювання потенціалу підприємства на різних етапах його життєвого циклу.

Постановка завдання. Мета статті – пошук оптимального використання наявного економічного потенціалу як в умовах економічного розвитку, так і в умовах економічного спаду, що викликає необхідність розробки максимально адекватного, точного та якісного методу оцінки потенціалу підприємства в умовах циклічних коливань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У загальному вигляді оціночна система економічного потенціалу підприємства базується на спостереженнях та аналізі, націлена на пошук оптимальних шляхів функціонування та розвитку господарюючого суб'єкта, є засобом обґрунтування стратегічних рішень та визначається потребами управління. Оцінка

потенціалу є необхідною на всіх рівнях підготовки та прийняття рішення, а також на всіх стадіях життєвого циклу підприємства [3, с.119].

На сьогоднішній день існує чимало методик оцінювання потенціалу підприємства, в основі яких лежать різноманітні математичні, графічно-аналітичні моделі, матричні, логічні та лінгвістичні методи тощо [4, с.90–92].

Аналіз літературних джерел показав, що залежно від базового критерію оцінки серед існуючих концепцій можна виділити ресурсну, порівняльну та результатну; при цьому серед методів оцінювання варто виокремити: експертний, бальний, метод аналогій, факторний аналіз, методи математичного програмування (табл. 1).

Усі існуючі методики оцінки економічного потенціалу підприємства мають свої позитивні та негативні сторони, що відповідним чином впливають на якість кінцевого результату. Однак, жодна з них не враховує циклічність розвитку підприємства, що, на наш погляд, є досить важливим аспектом у процесі оцінювання.

Економічний потенціал підприємства являє собою складну, динамічну, інтегровану, взаємопов'язану та синергійну сукупність усіх видів його наявних та перспективних ресурсів і можливостей, що використовуються для досягнення тактичних і стратегічних цілей розвитку підприємства на різних стадіях його життєвого циклу.

Таблиця 1

Принципи, концепції та методи оцінки економічного потенціалу промислового підприємства (за Є. В. Лапіним) [5, с.12]

Принципи оцінки економічного потенціалу	Концепції оцінки економічного потенціалу промислового підприємства (у залежності від базового критерію оцінки)				
– системності; – узгодженості; – варіантності; – оптимальності; – комплексності; – адекватності; – ефективності	Ресурсна		Порівняльна		Результатна
	визначення економічного потенціалу підприємства виходячи з суми витрат на його формування та використання		визначення економічного потенціалу підприємства на базі порівняння з аналогами		визначення економічного потенціалу підприємства за розміром чистого потоку економічних результатів від його використання
Групи методів оцінки економічного потенціалу промислового підприємства					
Методи непрямой оцінки			Методи прямої оцінки		
непряма оцінка економічного потенціалу підприємства проводиться з використанням фактичних значень показників, які характеризують результати його роботи			пряма оцінка економічного потенціалу підприємства – це оцінка можливостей підприємства в майбутньому		
Методи оцінки економічного потенціалу промислового підприємства та його складових					
експертний	бальний	рейтинговий порівняльний аналіз	метод аналогій	факторний аналіз	методи математичного програмування

Графічне відображення потенціалу підприємства на різних фазах життєвого циклу господарюючого суб'єкта представлено на рис. 1, де Per – рівень економічного потенціалу підприємства, t – час, а штрих пунктирною лінією позначені можливі шляхи розвитку системи у точках біфуркації.

Точка біфуркації являє собою момент в розвитку певної системи (в даному випадку потенціалу підприємства), коли вона повністю втрачає свою стійкість і починає реалізовуватися внутрішня енергія самоорганізації, яка і вибирає подальший шлях розвитку системи (атрактор). Чим ближче точка біфуркації, тим очевиднішим є зміна стану досліджуваної системи.

Таким чином, знання фази життєвого циклу дає фірмі чимало корисної інформації

(типові проблеми, ризики, можливі санаційні заходи, інструменти оптимізації діяльності тощо), що сприяє більш точному прогнозуванню діяльності підприємства, попередженню кризових явищ, застосуванню максимально ефективних санаційних заходів у точках біфуркації з метою реалізації бажаної траєкторії розвитку (атрактора).

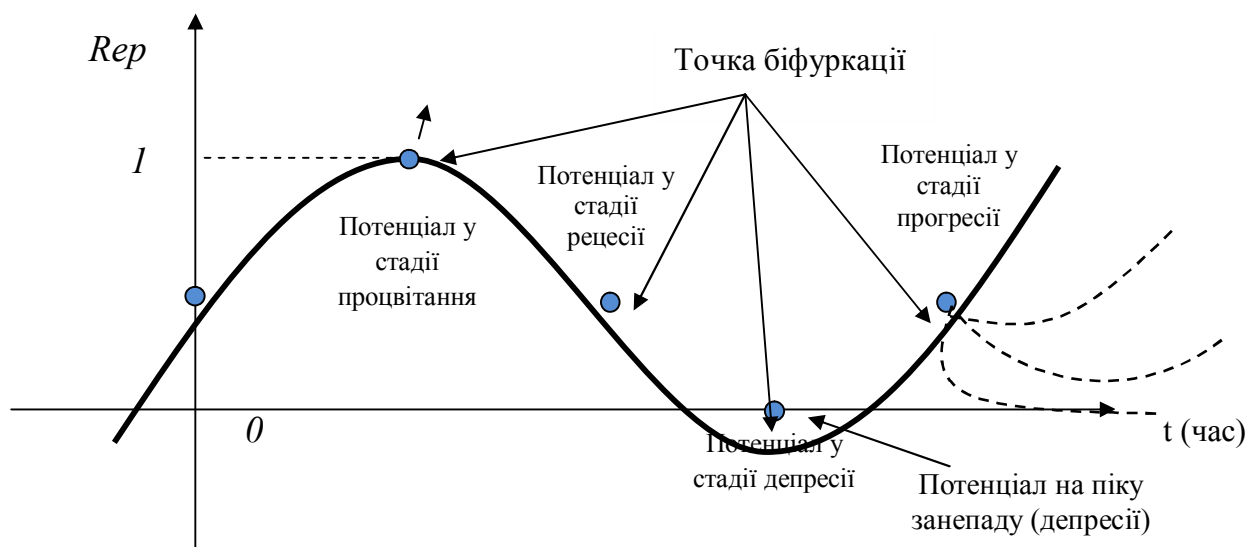

Рис. 1. Стадії життєвого циклу економічного потенціалу підприємства (авторська розробка)

Для вирішення поставлених завдань пропонуємо застосування синергетичного підходу до оцінювання економічного потенціалу з врахуванням клімату стадій життєвого циклу підприємства.

Цей метод передбачає всебічну характеристику всіх основних складових економічного потенціалу (виробничо-технологічної, трудової, фінансової, маркетингової, організаційно-управлінської, санаційної та стратегічної); дає змогу не лише кількісної, але і якісної оцінки (за допомогою застосування лінгвістичних змінних); надає можливість підвищення ефективності процесів прогнозування загального стану господарюючого суб'єкта, розробки максимально доцільної та раціональної програми розвитку; досить точно розкриває недоліки у роботі підприємства на кожній стадії його функціонування.

Схематично загальний алгоритм синергетичного підходу до оцінювання економічного потенціалу підприємства представлено на рис. 2.

Отже, на першому етапі оцінки необхідно розробити систему показників, що відобразатимуть основні складові економічного потенціалу підприємства та виконати заходи необхідні для забезпечення співставності і порівнянності обраних коефіцієнтів, чого можна досягти за допомогою процедури нормування.

В процесі реалізації синергетичного підходу для визначення нормованих показників застосуємо формули, побудовані на основі відхилень (x_{ij} - а) і стандартизовані варіаційним розмахом ($x_{\max} - x_{\min}$):

1) для показників-стимуляторів (чим більше, тим краще), нормований показник U_i розраховується таким чином:

$$U_{ij} = (X_{ij} - \min X_{ij}) / (\max X_{ij} - \min X_{ij}), \quad (1)$$

де u_{ij} – нормований i -й показник в j -ій сукупності;

x_{ij} – значення i -го показника в j -ій сукупності;

$x_{\min}$ – мінімальне значення i -го показника;

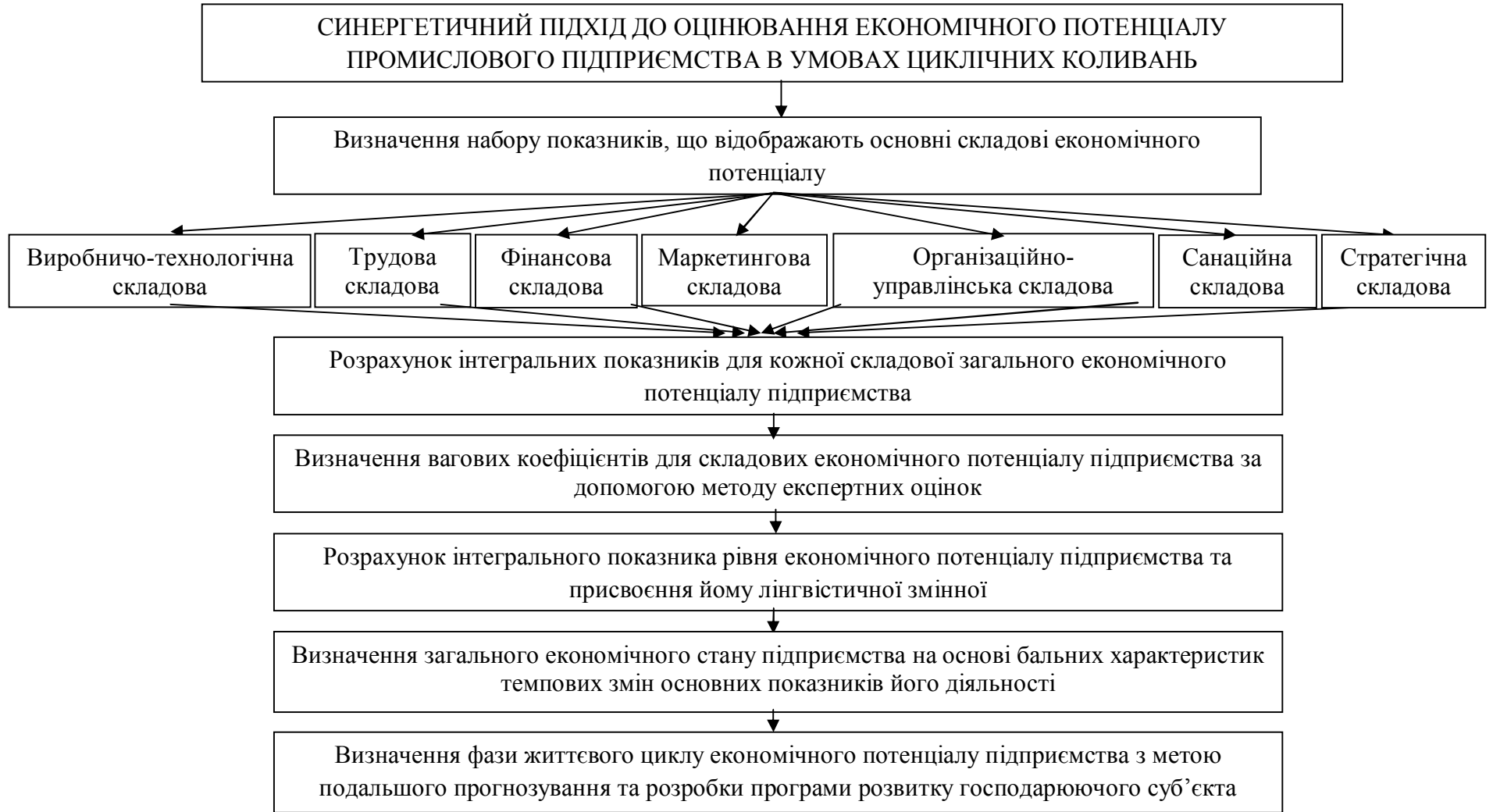

Рис. 2. Алгоритм синергетичного підходу до оцінювання економічного потенціалу промислового підприємства в умовах циклічних коливань

$X_{i\max}$ – максимальне значення i -го показника.

Тобто, що більшим є фактичне значення X_{ij} в межах діапазону їх коливань, то ближчим до 1 буде величина U_{ij} .

2) для показників-дестимуляторів (чим менше, тим краще), U_{ij} розраховується за допомогою наступної формули:

$$U_{ij} = (\max X_{ij} - X_{ij}) / (\max X_{ij} - \min X_{ij}) \quad (2)$$

Величина U_{ij} буде наближуватися до 1 при наближенні фактичного значення X_{ij} до $\min X_{ij}$.

Інтегральний показник для кожної складової економічного потенціалу визначається як середнє значення відібраних коефіцієнтів за визначений календарний період, що обумовлено рівнозначністю між собою усіх показників кожної групи:

$$I_j = \sum u_{ij} / n, \quad (3)$$

де u_{ij} – нормований i -й показник в j -ій сукупності;

n – кількість показників певної групи.

3 метою розрахунку інтегрального показника рівня економічного потенціалу підприємства необхідно визначити вагові коефіцієнти для кожної складової потенціалу за допомогою методу експертних оцінок (табл. 2).

Таблиця 2

Вагові коефіцієнти складових загального економічного потенціалу підприємства (на основі експертного методу)

Складові	Бальна оцінка	Вагові коефіцієнти
Виробничо-технологічна	22	0,22
Трудова	17	0,17
Фінансова	21	0,21
Маркетингова	14	0,14
Організаційно-управлінська	12	0,12
Санаційна	8	0,08
Стратегічна	6	0,06
Усього	100 балів	1

Інтегральний показник рівня економічного потенціалу підприємства розраховується за наступною формулою:

$$I = \sum_{i=1}^n I_j \times r_j \quad (4)$$

де I_j – інтегральний показник j -ої складової економічного потенціалу;

r_j – вага j -ої групи показників.

3 метою якісної оцінки рівня економічного потенціалу пропонуємо застосовувати систему класифікаційних ознак, розроблену на основі широковідомої шкали Харрінгтона, однак дещо модифікованої авторами відносно розрахованих даних та наявної статистичної інформації (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала оцінювання інтегрального показника рівня економічного потенціалу підприємства

Інтервал інтегрального показника рівня економічного потенціалу	Рівень економічного потенціалу підприємства
[0; 0,2]	Критичний
(0,2; 0,37]	Низький
(0,37; 0,57]	Прийнятний
(0,57; 0,7]	Достатній
(0,7; 0,9]	Високий
(0,9; 1]	Еталонний

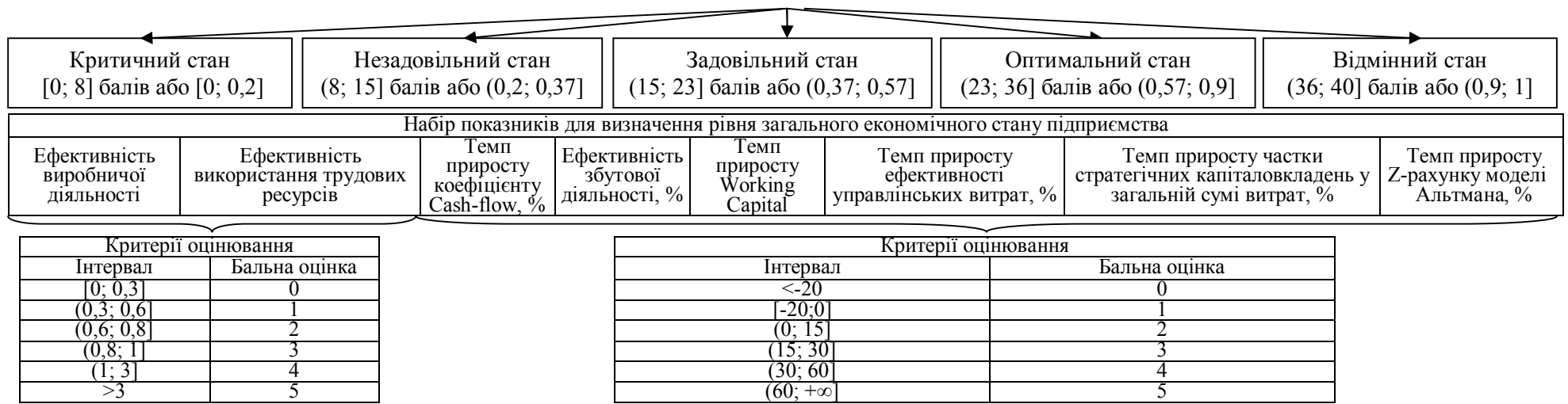

Рис. 3. Алгоритм визначення загального економічного стану промислового підприємства на основі бальних характеристик темпових змін основних показників його діяльності

Рівень економічного потенціалу	Загальний економічний стан підприємства				
	Критичний стан [0; 8] балів або [0; 0,2]	Незадовільний стан (8; 15] балів або (0,2; 0,37]	Задовільний стан (15; 23] балів або (0,37; 0,57]	Оптимальний стан (23; 36] балів або (0,57; 0,9]	Відмінний стан (36; 40] балів або (0,9; 1]
Критичний, [0; 0,2]	Потенціал у стадії депресії				
Низький, (0,2; 0,37]					
Прийнятний, (0,37; 0,57]	Потенціал у стадії рецесії				
Достатній, (0,57; 0,7]	Потенціал у стадії прогресії				
Високий, (0,7; 0,9]	Потенціал процвітання				
Еталонний, (0,9; 1]	Потенціал на піку розвитку (при ідеальному стані підприємства)				

Рис. 4. Матриця визначення стадії життєвого циклу економічного потенціалу підприємства

Наступним етапом синергетичного підходу є визначення фази життєвого циклу економічного потенціалу підприємства. При цьому значення мають не лише кількісний та якісний рівень економічного потенціалу, але й зміни, пов'язані з плином часу. Це обумовлено тим, що одне й те саме кількісне значення може відповідати різним фазам, адже графічна форма життєвого циклу передбачає можливість потрапляння точок з однаковими координатами по осі У (рівень економічного потенціалу) на різні проміжки кривої та, відповідно, у різні стадії життєвого циклу.

Для вирішення зазначеної проблеми пропонується враховувати загальний економічний стан досліджуваного господарюючого суб'єкта, алгоритм визначення якого представлено на рис. 3. Запропонована методика базується на бальній оцінці темпових змін основних показників діяльності підприємства. При цьому перехід від бальної шкали оцінювання до коефіцієнтної здійснюється за допомогою наступної формули:

$$k_i = \frac{\lambda_i}{\max \sum \lambda_i}, \quad (5)$$

де k_i – коефіцієнтне вираження показника загального економічного стану підприємства;

λ_i – бальна оцінка загального економічного стану підприємства у певному періоді аналізу;

$\max \sum \lambda_i$ – максимально можлива бальна оцінка загального економічного стану підприємства (40 балів).

Співставивши рівень економічного потенціалу господарюючого суб'єкта з його загальним економічним станом за допомогою розробленої матриці (рис. 4), можемо визначити стадію життєвого циклу економічного потенціалу підприємства.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, синергетичний підхід до оцінювання економічного потенціалу підприємства дає змогу охопити всі його складові з врахуванням їх взаємодії та взаємозв'язків між собою. Визначення стадії життєвого циклу потенціалу підприємства у ході реалізації даної методики надає можливість підвищувати рівень прогнозування та планування, обирати максимально ефективні стратегію та тактику залежно від поточного стану господарюючого суб'єкта, а також сприяє розробці раціональних програм розвитку на майбутнє.

Список використаної літератури

1. Маслак О. І. Система показників оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства / О. І. Маслак, Л. А. Квятковська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=298>.
2. Блонська В. І. Методичні підходи до оцінки потенціалу підприємства у ході формування стратегічних переваг / В. І. Блонська, С. Я. Нагірна // Вісник НЛТУ України: [зб. наук.-техн. праць]. – 2009. – Вип. 19.2. – С. 150–155.
3. Кобелев В. М. Підходи до оцінки економічного потенціалу підприємства / В. М. Кобелев, Галич Ю. А. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vcpi/TPtEV/2011_8/stati/82011_24.pdf.
4. Макарова Г. С. Форми оцінки економічного потенціалу підприємства / Г. С. Макарова // Економіка підприємства та управління виробництвом. – 2011. – № 5. – С. 89–92.
5. Лапін Є. В. Економічний потенціал підприємства промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук.: спеціальність 08.07.01 «економіка промисловості» / Є. В. Лапін. – Харків: НТУ «Харківський політехнічний ін-т», 2006. – 37 с.